

A chalumeau, mint méltatlanul elfeledett hangszer és annak repertoárja

Furman Máté

Miskolci Egyetem, Bartók Béla Zeneművészeti Kar
Zenetanár (szaxofon) – mesterképzés, I. évfolyam

Témavezető: Fodor Csaba, művésztanár

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
A „Mock Trumpet”	3
A hangszer felépítése és működése	4
Történelmi áttekintés	6
A chalumeau a későbbi évszázadokban	9
A ma ismert repertoár	9
A bemutatott művek	12
Összegzés	12
Függelék.....	13
Irodalomjegyzék	22

Bevezetés

Az idei kutatásom egy már-már elfeledett hangszerről a chalumeau-ról, illetve annak ma ismert repertoárjáról szól. Írásomban be fogom mutatni a hangszer működését. Majd a hangszer történetéről, illetve mai jelenlétéről is szót ejtek. Végül pedig, de nem utolsó sorban néhány reneszánsz korabeli táncot fogok bemutatni, melyeket az előadásom során meg is hallgathatnak.

A „Mock Trumpet”

A bekezdés címében is olvasható „Mock Trumpet”¹ kifejezés egy Angliában használt fúvós hangszerre utal, melyet a 17-18. század fordulóján használtak. Az utóbbi évszázadok során több verzió is napvilágot látott, hogy milyen hangszer is lehetett ez az „ál-trombita”. A nevéből adódóan eleinte sokan rézfúvós hangszernek hitték. Kutatásaim során találtam olyan forrást is, ami szerint ez egy játszólukák nélküli szimplanádas fúvóshangszer volt, ami elsősorban egy jelzőkürt szerepét töltötte be.

A valódi jelentését az angol kiadóhoz, Walsh-hoz köthetjük. A fennmaradt forrásoknak köszönhetően tudjuk, hogy négy kötetet adott ki Mock-Trumpet-re. Az első három könyv címét, illetve a kiadásuk valószínű dátumát korabeli újsághirdetéseknek köszönhetően tudhatjuk.

Az első kötet a Post Boy 1698. szeptember 13. és 15. közötti számában volt hirdetve és a következőképpen szól: „*A collection of Ayers fitted for the new Instrument call'd the Mock Trumpet, with Instructions to play on it, as also first and Second Trebles for two Trumpets: Graven price 1s.*” A hirdetésből tehát megtudhatjuk, hogy megjelent egy Mock Trumpeten játszható dalokat magába foglaló gyűjtemény, illetve mellette instrukciók is találhatóak a hangszeren való játékhoz. Az is kiderül, hogy két szólamú művek is vannak benne. Illetve az utolsó pár szó annyit tesz: „Gravírozott, ára 1 shilling.”

A második 1699. július 18. és 20. között volt hirdetve a Flying Post-ban. A harmadik kötetet pedig a Post Man hirdette 1703. október 23. és november 6. között. Az utóbbi két hirdetés sajnos nem maradt fenn.

A negyedik kötetről nem tudni semmi konkrétat, azonban ismerve Walsh üzletemberi gondolkodásmódját, miszerint kiadta ugyanazon műveit változtatás nélkül, vagy apró változtatásokkal más borítóval, más hangszerre átírva, valószínűvé teszi, hogy a negyedik kötet valamikor 1706-1708 között került kiadásra. Erre két kiadott kötetből lehet következtetni, melyek megegyeztek egymással és valószínűleg a IV. Mock Trumpet-re írt könyv is megegyezett ezen kottákkal. Az egyik a „*4th Book of the Compleat Flute Master*”, melyet a

¹ Forrás: <https://www.jstor.org/stable/841715?seq=4> (utolsó megtekintés: 2024.11.23.)

Post Man hirdetett 1707. február 15. és 18. között. A másik megegyező tartalmú kotta a „*4th Book of the Gentleman's Companion*”, amit szintén a Post Man hirdetett 1707. március 29. és április 1. között.

Ahogy korábban említettem a kotta utasítást is tartalmazott a hangszeren való játékhoz, melyből kiderül, hogy a hangszer ambitusa igen kicsi volt és a következő hangokat játszhattuk rajta: g'-a'-h'-c''-d''-e''-f'-g'', tehát egy G-mixolid skála volt a hangszer teljes hangterjedelme. Megtudhatjuk azt is, hogy a hangszeren 7 játszólyuk van. Miután elmagyarázza a hangok fogásait röviden leírja a hangszer megszólaltatásának menetét is, mely mai szemmel nézve meglehetősen csekély. A pontos leírás így szól: „*Put the Trumpet in your Mouth, as far as the Gilded Leather, and blow pretty strong.*”, tehát „Tedd a „trombitát” a szádba az aranyozott bőr részig és fújd meg erősen.” A leírásban szereplő „Gilded Leather” kifejezés szó szerint aranyozott bőrt jelent, hogy ez pontosan mire utalhat azt nem tudom, de gyanítom, hogy valamilyen bőrből készült eszközzel volt a nád ráerősítve a hangszer befúvónyílásához.

Két ornemens jelzést találhatunk a könyvben az egyik jelölése a következő: // és ez zárt trillát jelent, a másik ornemens jelölése a következő: + ez pedig nyitott trillát jelent. Ezen ornamentelek játékához fogástáblázatot is találunk.

A hangszeren való játék elmagyarázása után 18 művet találhatunk, melyek többségében táncok. A 18 mű a következő: 1 db rigadoun, 5 db menüett, 1 db gavotte, 5 db induló, 1 db körtánc, 3 db ária, 1 db prelude, valamint 1 db Gigue.

Összességében az ezen kötetekben található művek stílusából, hangterjedelméből, illetve a hangszerjátékáról szóló leírásokból arra lehet következtetni, hogy a Mock Trumpet nem más, mint a Chalumeau angol megnevezése. Ezek alapján úgy tűnik, hogy az első chalumeau-ra írt és kiadott kotta, mely fennmaradt nem Roger²-hez, hanem a Walsh³ kiadóhoz köthető.

A hangszer felépítése és működése

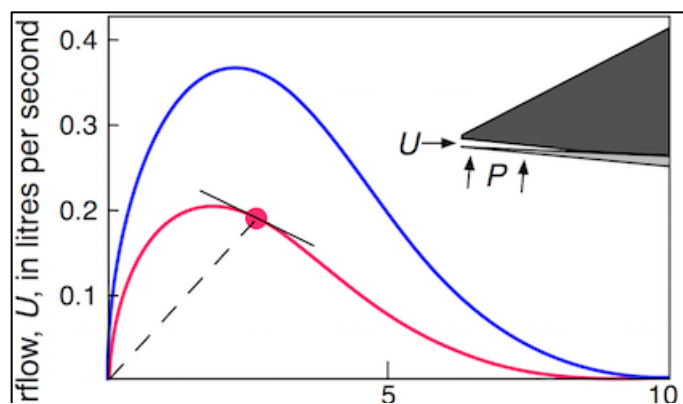
A chalumeau egy szimplanádas hangszer. Ez annyit tesz, hogy a hangszer megszólaltatásához egy, a befúvó nyíláshoz erősített nádat kell rezgésbe hozni. Elsőként ennek a működéséről írnék. A hangszerekhez faragott nád anyaga rugalmas és hajlékony. Képes önmagában is rezgésbe jönni anélkül, hogy egy fúvókához lenne erősítve, ez okozza a főként kezdő klarinétosoknál hallható nem kívánatos csippanó hangot.

² Estienne Roger (1644-1722) amszterdami székhelyű kiadó. A barokk kor egyik legjelentősebb kottakiadója.

³ John Walsh (1666-1736) A londoni székhelyű kiadó, Roger-hoz hasonlóan a korszak egyik legfontosabb személye volt.

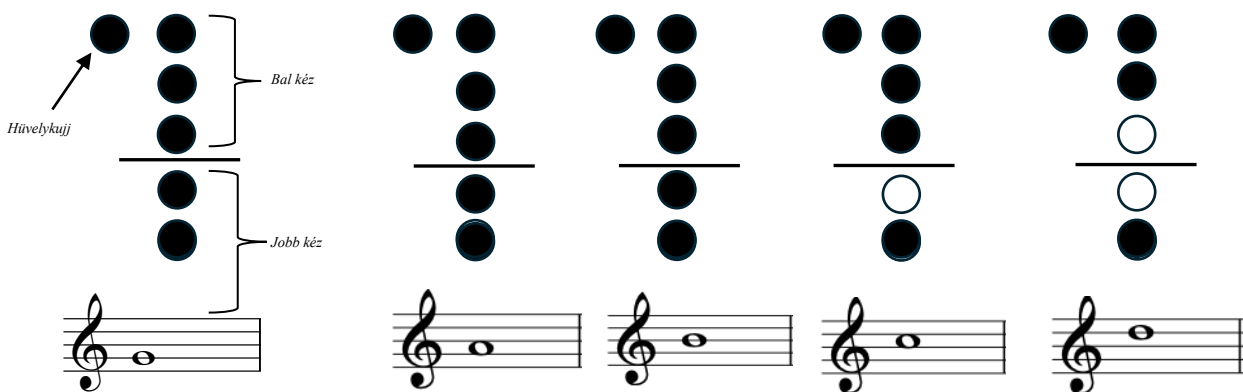
Az alábbi grafikon⁴ bal oldalán - a függőleges tengelyen - a befűjt levegő mennyisége, míg a grafikon alján – a vízszintes tengelyen – a befűjt levegő nyomása látható. A játékos dolga az, hogy a befűjt levegő nyomását a légköri nyomás felett biztosítsa. Ha ez nem történik meg, akkor a nád nem fog rezgésbe jönni és csak egy „susogó” hangot fogunk hallani, ahogy a levegő átmegy a nád és a fúvóka közötti keskeny résen. Mindazonáltal, ha a befűjt levegő nyomása túl nagy, akkor a nád szintén nem kerül rezgésbe, mert a nyomástól odatapad a fúvókához. Ezekből következik, hogy a játékos feladata, hogy a megfelelő nyomást biztosítsa. A képen látható piros görbe jelöli a megfelelő körülmények közötti játék során végbemenő változásokat. A kék görbe egy, valamilyen nehezítő tényező jelenléte során keletkező változást mutatja. Ebben az esetben nagyobb nyomásra van szükség. Nehezítő tényező lehet a merevebb, erősebb nád, egy nagyobb nyitású fúvóka, illetve a

játékos gyengébb ajka. Ugyanezen elven működnek a chalumeau-n kívül a különböző szimplánádas hangszerek, mint a klarinét, a szaxofon vagy a tárogató.

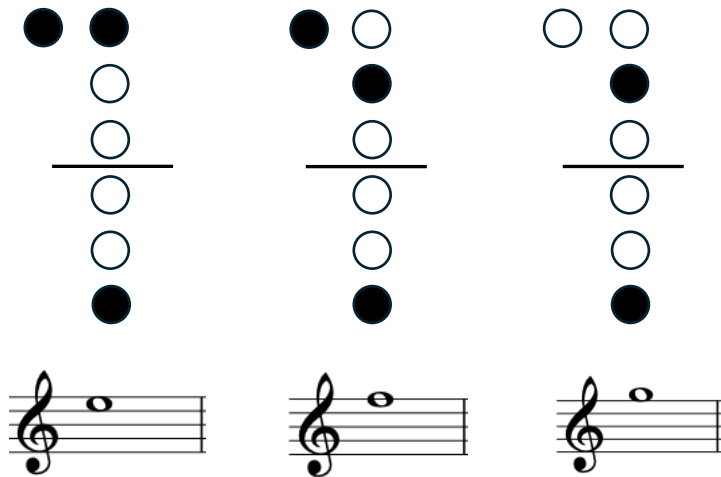

1. ábra: A szimplánádas hangszerek működését bemutató grafikon.

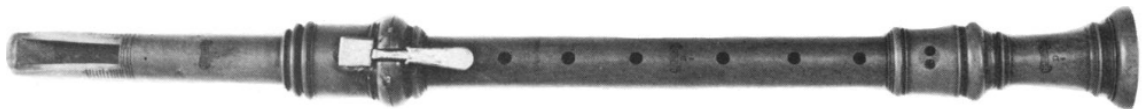
A hangszer megszólaltatásának elve után szeretnék néhány szót ejteni a hangszeren való játék más aspektusáról is, a dallamjátékról. Ahogyan azt a következő részben – Történelmi áttekintés – is ki fogom fejteni a hangszer nagy változáson ment át. Az első fennmaradt chalumeau-kon hét darab játszólyuk volt (szemből hat, illetve egy a bal hüvelykujjunkhoz). A Walsh által kiadott Mock Trumpet iskolában található fogástáblázatot egy általam készített ábrán keresztül szemléltetem:

⁴ A grafikon, illetve az értelmező szöveg forrása: <http://www.phys.unsw.edu.au/jw/clarinetacoustics.html> (utolsó megtekintés: 2024.11.23.)

Az idősebb Denner⁵ által továbbfejlesztett, billentyűkkel, illetve plusz lyukkal ellátott hangszer esetében sajnos nem találtam a fogásokra irányuló leírást, vagy segítséget. Azonban tekintettel arra, hogy a Denner-család többségében furulyák készítésével foglalkozott, így valószínűnek tartom, hogy a fogásrendszere nagyban megegyezik a barokk furulya fogásaival a hangszer első oktávjában. Az újításoknak⁶ köszönhetően a korábbi egy oktáv hangterjedelem helyett már 11 hangos ambitusa lett a hangszernek, melyeket az egymással szemben elhelyezett billentyűk a bal kéz felett, illetve a jobb kisujjhoz, a hangszer lábán elhelyezett plusz lyuk tett lehetővé.

2. ábra: Az idősebb Denner által továbbfejlesztett chalumeau-ról készült kép, melyen jól látható a furulyaszerű test, illetve a Denner által eszközölt újítások.

Történelmi áttekintés

A chalumeau kifejezés eredetileg valamilyen sípra, illetve a duda játszólyukakkal ellátott részére utalt, azonban a 17. században már az említett hangszer nevéként szerepel a fennmaradt forrásokban. Ahhoz, hogy a teljes képet láthassuk vizsgáljuk meg a korábbi évszázadokat.

A nádnyelves hangszerek története egészen a 11-12. századig nyúlik vissza időben, és az iszlám vallású területeken kezdődött. Ezek kúpos furatú, duplanádas hangszerek voltak még,

⁵ Johann Christoph Denner (1655-1707) nürnbergi hangszerépítő. Korának kiemelkedő alakja a fafűvós hangszerek készítésében és fejlesztésében.

⁶ A kép forrása: <https://www.jstor.org/stable/3126437> (utolsó megtekintés: 2024.11.23.)

mint például a schalmei is, melyen hét játszóluk, illetve magasan elhelyezett hátsó lyuk található. Európába ez a hangszer elsőként valamikor a 12. században juthatott el Szicílián keresztül. Ezt egy szicíliai elefántcsonttáblán felfedezhető dokumentum támasztja alá. A schalmei ugyan egy duplanádas hangszer volt, de léteztek szimplanádas változatai is, ezek közül a legismertebb a chalumeau. Az elnevezés francia eredetű, de egyéb nyelveken is többségében hasonló hangzású: angolul shalamo, illetve a korábban már taglalt mock trumpet, olaszul scialumo, németül pedig chalimou. A kifejezés a latin calamus szóból eredeztethető, melynek jelentése: nád. A 17. században a német arisztokraták elkezdték átvenni a franciák szokásait, mint az öltözködést, az ételeket, a bútorokat, a táncokat és a zenét, valamint a nyelvezetüket is. Ennek következtében a németeknél is megjelent a chalumeau elnevezés használata. A hangszer népszerűsítésében szerepet játszott a francia fafúvós hangszereket készítő Hotteterre család⁷ is. Az ismert hangszerkészítő dinasztia készített furulyákat, fuvolákat, oboákat, valamint fagottokat is a chalumeau-n kívül.

A 17. század első felében két írást találhatunk, melyek említik a chalumeau-t. Az egyik ilyen a francia matematikus és filozófus Marin Mersenne (1588-1648) *Harmonie Universelle, contenant la théroie et la pratique de la musique* (Párizs: Chez Sebastian Cramoisy, 1636). A másik fennmaradt értekezés ebből a korból a francia zenetudóshoz, Pierre Trichet-hez (1586-1644) köthető, aki a *Traité des Instruments de musique* (Párizs: Francois Lesure, 1640) című munkájában egy búzaszárhoz hasonlítja a hangszert. A két írásban közös, hogy népiesnek gondolják a hangszert, és alkalmatlannak vélik műzenei célokra. A 17. század második felében jelent meg az első ma is ismert forrás, ahol a

3. ábra: *Trait e la Musette* borítója

hangszert műzenei használatra is alkalmasnak tartják. Ez az írás Charles-Emmanuel Borjon de Scellery (1633-1691) és Thomas Blanchet (1614-1689) *Traité de la Musette* (Lyon:

⁷ A 17-18. század egyik legismertebb francia hangszerkészítő és muzsikus dinasztiája. Legkiemelkedőbb alakjuk Jacques-Martin Hotteterre (1674-1763)

Girin&Riviére, 1672)⁸ című könyve. A könyv borítóján egy festményt láthatunk, ami egy hangszerekkel körbevett pásztort ábrázol. A hangszerek között megtalálható egy korai musette⁹, illetve egy chalumeau, amelyen még csak hat lyuk található, és még nincs billentyűvel ellátva.

A hangszer fejlődésében nagy szerepet játszott két nürnbergi hangszerkészítő, Johann Christian Denner (1655-1707), illetve Johann Schell (1660-1732). A két mestert 1696-ban jegyezték be iparosmesternek, illetve kapták meg az engedélyt a „francia hangszerek” készítésére és értékesítésére. A Nürnbergi városi archívumban olvashatjuk a következő mondatot, mely a készítendő és árusítandó hangszerekről szól: „melyeket körülbelül 12 évvel ezelőtt (1684) találtak fel Franciaországban”.

Denner korának egyik legnagyobb fafúvós hangszerkészítő mestere volt, számos furulyát készített, melyek kópiáit a mai napig alkalmazzák a hangszerkészítők. A furulyakészítésben szerzett tapasztalatai jól láthatóak az általa készített chalumeau-kon¹⁰ is. Ugyanis ezek a hangszerek hengeres furatú, három részből (fej, test, láb) álló hangszerek. A fejrész is fából készült, melyre zsinórral erősítették rá a nádat. Nagy különbség a mai szimplanádas hangszerekhez képest, hogy itt a nád a fúvóka felső részére volt erősítve, nem pedig alulra. A korábbi chalumeau-kon még hat játszó lyuk, illetve egy hüvelyklyuk volt, melyeket Denner kiegészített két egymással szemben lévő billentyűvel, illetve a lábrészen egy kisujj-lyukkal. A hangszer legnagyobb problémáját a hangterjedelem jelentette, ugyanis ahogyan Joseph Friedrich Bernhard Caspar Majer (1689-1768) is írta a *Museum Musicum theoretico practicum* című könyvében a hangszert „különlegesen nehéz megszólaltatni, tehát nem, vagy csak nagyon nehezen lehet átfújni”. Ezt a problémát Denner a furulyáknál már jól bevált hangszercsaláddal kívánta megoldani, ezért készített diszkant, alt, tenor és basszus hangszereket is, illetve készültek transzponáló chalumeau-k is, melyek magyarázatot adnak a fennmaradt művek nagy hangterjedelmére.

A vizsgált korszakból két részletes leírás maradt fenn, az egyik az imént említett Majer munkája, a másik pedig Johann Gottfried Walther (1684-1748) *Musicalisches Lexicon oder Musicalische Bibliothec* (Lipcse: Wolfgang Deer, 1732) című lexikonjában található. A két

⁸ A kép forrása: (Bibliothèque nationale de France, Párizs)

⁹ A 17-18. századi műzenében újra felbukkanó duda volt a musette.

¹⁰ A a függelékek között látható képek forrásai: <https://collections.mfa.org/objects/50411/chalumeau-after-johann-christoph-denner-early-18th-century?ctx=d01c3820-ddfd-4a26-a145-d65f767eb9bd&idx=1>

(utolsó megtekintés: 2024. 11. 21.)

<https://collections.mfa.org/objects/50410/chalumeau-after-18thcentury-type?ctx=2dc77db0-099c-4b5e-b5d9-c80bd4f4fbff&idx=0> (utolsó megtekintés: 2024.11.21.)

művet olvasva két különböző instrumentumot fedezhetünk fel. Az egyik egy egyszerűbb, melyet valószínűleg népzeneben alkalmazhattak, ezen két frontálisan elhelyezett hanglyuk van, a hangterjedelme pedig f'-a". A másik, amit a műzenében használhattak megegyezik az egyszerűbb hangszerrel, annyi változtatás történt, hogy ez - a fennmaradt források szerint – a Denner által továbbfejlesztett két egymással szemben lévő billentyűt tartalmaz a hüvelyk-, illetve bal mutatóujj felett. Hangterjedelme: f'-a", illetve h" -c"

A chalumeau a későbbi évszázadokban

A chalumeau nem tűnt el nyomtalanul. A 18. században az ifjabb Denner¹¹ továbbfejlesztette azt, megalkotva ezzel a Denner féle klarinétot¹². A klarinét voltaképpen a chalumeau tökéletesített változata. A hangszer tölcserét kiszélesítette. Denner-nek sikerült kiküszöbölnie az intonációs nehézségeket a hangszer teste és a fúvóka közé helyezett hordóval. Illetve regiszter váltó billentyű elhelyezésével lehetővé tette a nagyobb hangterjedelmet a hangszeren. Ezen a korai klarinéton még a chalumeau-hoz hasonlóan a fúvóka felső részén helyezkedett el a nád. A hangsora a C-dúr skála hangjait adta ki. A regiszter váltó billentyűvel, ugyanazon fogásokat használva dudodecimával fentebbi hang szólalt meg. A chalumeau, mint hangszer ugyan eltűnt a nagy nyilvánosság elől, de az elnevezést még manapság is használják a klarinét alsó regiszterének elnevezéseként.¹³

A ma ismert repertoár

A kor legtöbb hangszerével ellentétben a chalumeau-ra íródott művek száma nem nagy. Ennek legfőbb oka az lehet, hogy a megjelenésétől számítva igen hamar – 50-60 év alatt – változott a hangszer ambitusa, illetve a szerepe.

Johann Cristoph Graupner (1683-1760) volt az a zeneszerző, aki igen nagy számban komponált¹⁴ a hangszerre. Graupner a tanítványa és barátja volt Telemann-nak. Korának

¹¹ Jacob Denner (1681-1735) a híres német hangszerkészítő Johann Cristoph Denner nagyobbik fia. Az általa készített klarinét a legrégebbi fennmaradt klarinét.

¹² A függelékek között található kép forrása: <https://collections.mfa.org/download/50412> (utolsó megtekintés: 2024.11.21.)

¹³ Forrás: Szitka Rudolf: PAUL ANTON STADLER (1753–1812) Egy gazdag művészi pálya tapasztalatainak összegzése a 18–19. század fordulóján (LFZE, 2012.) 4-6. oldal

¹⁴ Dolgozatom végén, a „Függelékek” részben látható néhány kézirat Graupner-től. A kéziratok forrása: <https://www.jstor.org/stable/3137833> (utolsó megtekintés: 2024.11.25.)

elismert zeneszerzője volt, akire manapság leginkább csak Johann Sebastian Bach életrajza miatt emlékeznek, ugyanis Telemann visszalépése után neki ajánlották fel a Lipcei Tamás-templomban a „Kapellmeister”¹⁵-i állást, melyet végül Bach töltött be. Graupner 1712-től haláláig Darmstadtban volt kántor. Ezekben az évtizedekben rengeteg kantátát írt és újabb hangszereket három harsonát, egy viola d’amore-t, egy harmadik oboát, egy fuvola d’amore-t, illetve egy oboa d’amore-t) vont be a zenekarba, köztük - utolsóként ugyan, de elkezdte alkalmazni – a chalumeau-t is. Hozzávetőlegesen 80 kantátája és 18 egyéb zenekari műve maradt fent, melyekben használta a chalumeau-t, az első ilyen 1734-ben lett bemutatva. Ez a mű a *Seid barmherzig* című kantátája, ahol egy obligát szólamot írt basszus chalumeu-ra. Ez a mű valószínűleg a kor virtuóz fagott és chalumeau játékosának, Johann Klotsch Darmstadtba érkezésének tiszteletére íródott. Klotsch Zerbst-ből érkezett, ahol Johann Fasch¹⁶ volt a „Kapellmeister”, aki írt egy concerto-t chalumeau-ra. A következő hónapokban egy újabb chalumeau is került Darmstadtba, hiszen ekkor írta következő kantátáját, melyben tenor és basszus chalumeau-kat is használt. A korabeli kéziratból valószínűsíthető, hogy ezeken a hangszereken az első és második fagottos játszhatott. A későbbi években Graupner zenekarában felfedezhető volt mind a négy hangfekvésű hangszer, melyekről J.F.B.C. Majer: *Museum Musicum* című munkájában találhatunk, ez a négy hangszer a szoprán, az alt, a tenor, illetve a basszus chalumeau-k voltak. Érdekesség, hogy ugyan Graupner birtokában volt mind a négy hangszer, de egyszerre maximum hármat használt műveiben. Akárcsak a legtöbb zeneszerző, ő sem adott utasítást arra, hogy milyen hangfekvésű hangszereken kell játszani az adott szólamot, az csupán az ambitusból volt kikövetkeztethető. Hogy mikor milyen fekvésű hangszereket használt az az éppen rendelkezésre álló zenésztől és hangszerétől függhetett, ugyanis először 1737-ben használt három különböző hangolású hangszert egyszerre, ekkor érkezhettek valaki, akinek volt alt hangszere, majd 1739-1741-ig használt állandó jelleggel szopránt is. Az utolsó műve, melyben használta a hangszert 1753-ban íródott, ugyanebben az évben csatlakoztak klarinétosok a Darmstadti zenekarba, akik kiszorították a chalumeau-t.

A másik említésre méltó zeneszerző a témában Georg Philipp Telemann (1681-1767). Telemann számos műfajban használta a chalumeau-t 1718-1760 között¹⁷. A hangszercsalád legmélyebb ismert tagja és Graupner nagy kedvence volt a basszus chalumeau, amelyet

¹⁵ A kifejezés szó szerinti fordításban azt jelenti, hogy karnagy. Azonban ez az udvari, vagy városi zenei élet legfőbb szereplőjére utal, aki több mint egy karnagy.

¹⁶ Johann Friedrich Fasch (1688-1758) német zeneszerző és hegedűjátékos volt. Műveinek többsége a barokk és a klasszikus zenei stílusok közötti átmeneti korszakban született, melyet úgy hívnak, hogy gáláns zene.

¹⁷ A „Függelékek” részben látható néhány Telemann kézirat, illetve partitúra. A kéziratok és a partitúrák forrása: <https://www.jstor.org/stable/3126827> (utolsó megtekintés: 2024.11.25.)

Telemann azonban egy művében sem használt. Látszólag a szopránt is kerülte, ugyanis csak egy művében találhatjuk meg, a *Sieg der Schönheit* című operájának egy áriájában – *Placidia, mein schönstes Kind* – furulyákkal, illetve vonósokkal kombinálva. Az úgynevezett frankfurti kantátákban (1718-1721) használt alt és tenor szólamokat, melyeket a városba érkező sokoldalú fafúvós zenészek inspirálhattak. Ezek az első művei, ahol ezt a kombinációt alkalmazta. A kantátákon kívül Telemann más műfajú kompozícióiban is megtalálhatjuk, többszólamú szonátákban, operákban, illetve egyéb zenekari műveiben is. Írt kettősversenyt is, melyben alkalmazta kísérő hangszerként a chalumeau-t. Érdekesség, hogy ugyan már jelen volt a klarinét is, de Telemann csak egy művében használta azt a Frankfurter évei¹⁸ során, még hozzá a *Wer mich liebet, wird mein Wort halten* című kantátájában. Különlegessége számunkra ennek a műnek az, hogy ezt az 1721-ben a városba érkező magyar művész, „Mr. Charles” hatására írhatta. Kutatásaim során korábban is találkoztam az ő nevével, még hozzá angol területen hozzá kapcsolódik az első megjelenése a hangszernek, amikor nem Mock Trumpet-ként hivatkoznak a hangszerre, a művészre pedig nem klarinétjátékosként, hanem úgy, mint „the Hungarian shalamo player”. Ugyan a hangszer nevének leírása még nem egységes ekkortájt, de már hangzásában sokkal közelebb áll a chalumeau-hoz. Mr. Charles pedig valószínűleg ekkor még nem a később fejlesztett klarinétal járta a világot, hanem a chalumeau-val.

Graupneren és Telemannon kívül más zeneszerzők is használták műveikben a chalumeau-t. Alkalmazta Vivaldi, Händel, vagy épp Molter is. Mindhárom zeneszerzőnél megfigyelhető, hogy akár egyszerre is használtak klarinétot és chalumeau-t műveikben, azonban más-más szerepet töltöttek be a hangszerek. A klarinét újításainak köszönhetően megnyílt a lehetőség a magasabban fekvő regiszterek használatához, így a zeneszerzők inkább ezeket alkalmazták. A klarinét a trombita szerepét töltötte be, míg a chalumeau a furulyáét, vagy éppen a fagottét. A klarinét alsó regisztereit egészen a 18. század végéig elenyésző mennyiségben használták csupán. Az operában is használt hangszer volt a chalumeau, például Fux, Ariosti, Bonn és a Bononcini testvérek által írtakban. Műveiben használta Gluck is a hangszert. Az utolsó ismert mű egy divertimento Hoffmeister tollából, aki később a klarinétot emelte ki szóló hangszerként.

¹⁸ Telemann 1712-1721 között Frankfurtban élt és alkotott. A város zenei vezetője, illetve két templom Kapellmeister-e is volt ebben az időszakban.

A bemutatott művek

Előadásom során két különböző stílusú művet hallhatnak. Elsőként rövid, francia reneszánsz táncokat. Az első ilyen egy Pavane, melyet egy Gaillardes követ. A reneszánsz blokkot egy Tourdion zárja. A következő bemutatott mű egy a barokk korszakban tevékenykedő zeneszerző, *Jacques Aubert (1689-1753): A Muzette IV*¹⁹ című szvitjének különböző tételei lesznek. A bemutatott művek kottái megtalálhatók a dolgozatom végén függelékként.

Összegzés

Összegzésül tehát a chalumeau egy szimplanádas fafűvós hangszer, mely a 17. század végén jelent meg Európa-szerte. Az elnevezése sokáig nem volt egységes, különböző népek különböző nevekkal illették, majd végül a francia leírás lett az elterjedt. Annak ellenére, hogy a hangszer fénykorának számító 18. század legnagyobb zeneszerzői is előszeretettel használták a hangszert és komponáltak rá, nem maradt meg a köztudatban, mert leváltotta azt a Jacob Denner által kifejlesztett klarinét. A hangszer fejlődésében hatalmas szerepet töltött be a Denner-család korábbi feje is, ugyanis Jacob édesapja volt az, aki a komolyzenei használatra alkalmas chalumeau-t készített. A fennmaradt művek többségében a mélyebb fekvésű hangszerekre íródtak és túlnyomó részt kantátákban használták őket. A kutatásom végén három francia reneszánsz táncból álló, kezdetleges szvit-et láthattak, melyek ugyan különböző művek, de igyekeztem azokat úgy összeválogatni, hogy egy többtételes műként is megállják a helyüket.

Kutatásom előtt is érdekelt a téma, azonban most, hogy jobban beleástam magam jöttem rá arra, hogy a zenetörténetben mennyi izgalmas, érdekes dolog van, melyekről nem hallunk olyan sokat iskolai tanulmányaink során. A dolgozat megírása közben megannyi olyan részletet tudtam meg a hangszerről és annak történetéről, melyek érdekesek és hasznosak voltak számomra. Ezek az információk még nagyobb érdeklődést váltottak ki belőlem a téma iránt. A későbbiekben ennek hatására szeretném jobban beleásni magam a szimplanádas hangszerek fejlődésébe.

¹⁹ A mű kiadásának helye és éve: Schott & Co. Ltd., London, 1962.

Függelék

1. kottakép: Az általam bemutatott Pavane kottája.

2. kottakép: Az általam bemutatott Gaillardes kottája.

3. kottakép: Az általam játszott tourdion kottája.

Descant Recorder

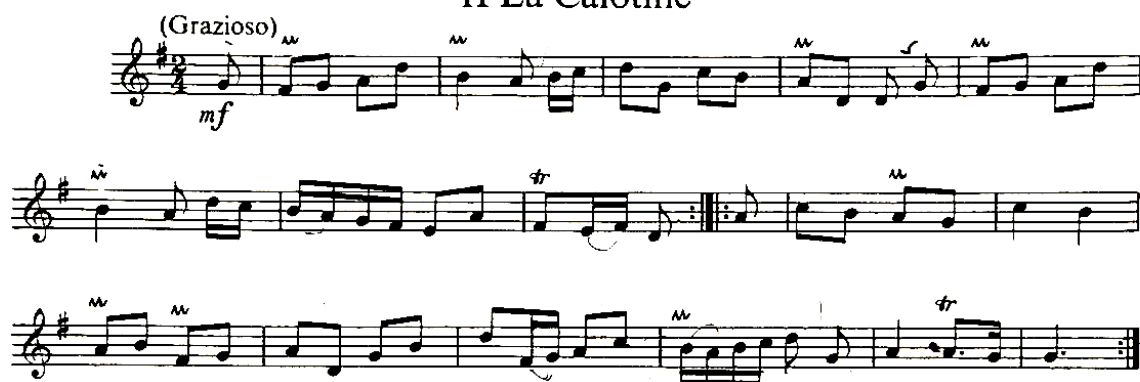
AMUZETTE IV

Edited with realization of the
figured bass by Walter BergmannJacques Aubert op. 14 No. 4
(1689-1753)

I Le Calotin

II La Calotine

IIIa Menuet No. 1

IIIb Menuet No. 2

© 1962 by Schott & Co. Ltd., London

Printed in England

Menuet No. 1 da capo

IV La Follette

Très gay

mf

The musical score for 'IV La Follette' is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It consists of three staves. The first staff begins with a dynamic marking of 'mf' and a tempo marking of 'Très gay'. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, with various ornaments (wavy lines) and a trill (tr) in the second measure. The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns and ornaments. The third staff concludes the piece with a final cadence.

V_a Le Moulinet

Gay

The musical score for 'V_a Le Moulinet' is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It consists of four staves. The first staff begins with a dynamic marking of 'f' and a tempo marking of 'Gay'. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, with various ornaments (wavy lines) and a trill (tr) in the second measure. The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns and ornaments. The third staff concludes the piece with a final cadence.

V_b Seconde Moulinet

The musical score for 'V_b Seconde Moulinet' is written in treble clef with a key signature of two flats (Bb, Eb) and a 2/4 time signature. It consists of four staves. The first staff begins with a dynamic marking of 'mf'. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, with various ornaments (wavy lines) and a trill (tr) in the second measure. The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns and ornaments. The third staff concludes the piece with a final cadence.

Moulinet I da capo

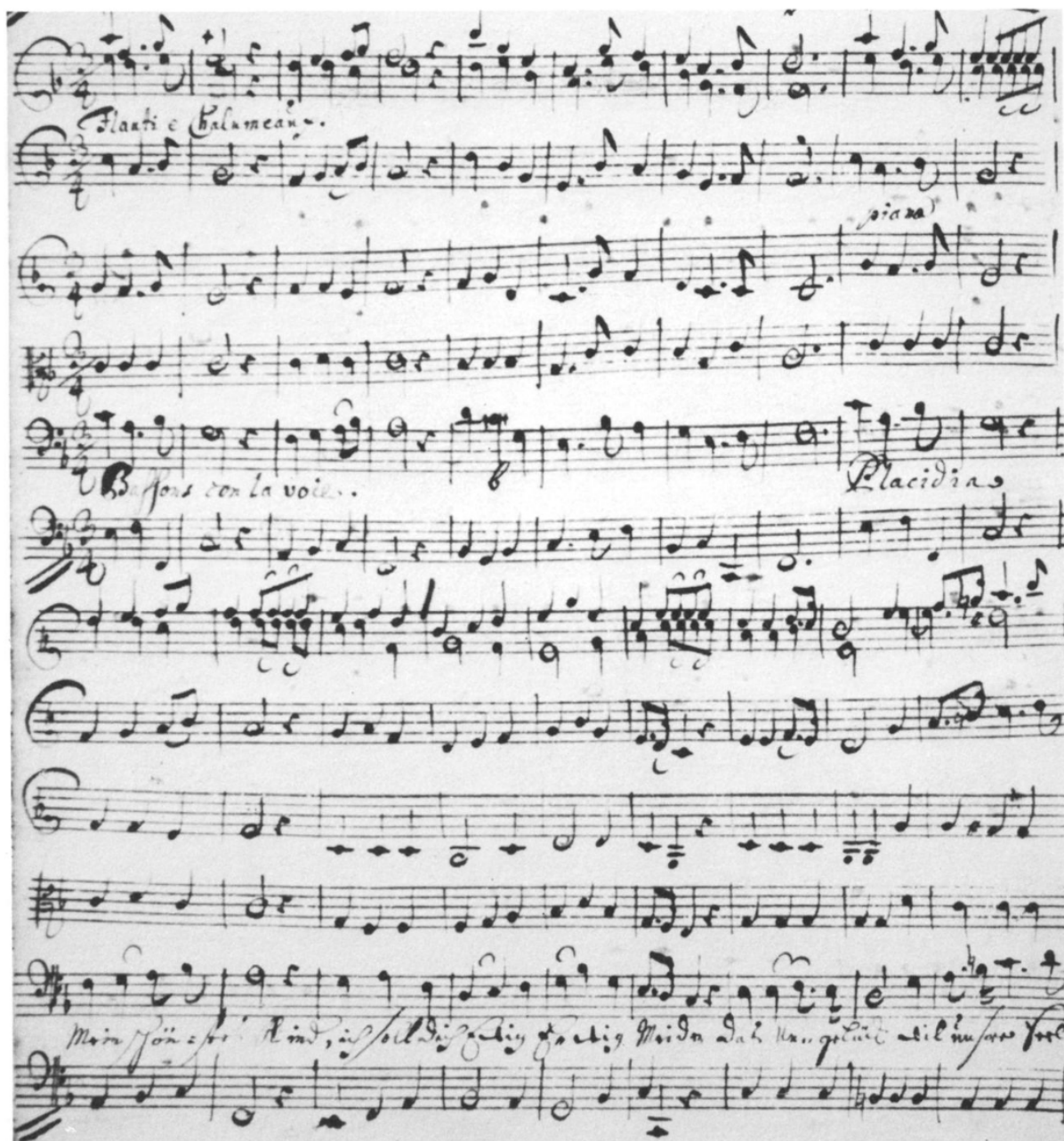
S & Co 64103

6. kottakép: Egy kéziratot láthatunk Graupner egyik C-dúr szvitjének nyitányáról 3 chalumeau-ra.

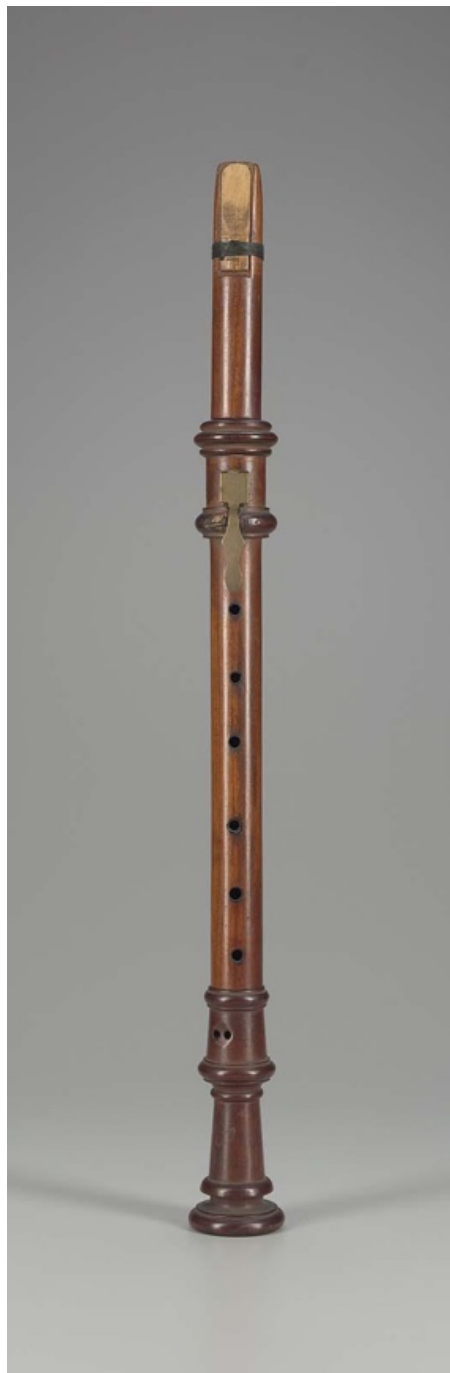
7. kottakép: Graupner F-dúr szvit nyitányának kézírata, melyet fuólára, oboa d'amore-ra, chalumeau-ra, illetve vonósokra írt.

8. kottakép: Az alábbi kéziratban Telemann egyetlen olyan művének partitúráját láthatjuk, melyben használta a szoprán chalumeau-t. Ez a mű nem más, mint a „Placidia, mein schönstes Kind” című basszus ária a „Sieg der Schönheit” című operából.

The image displays a musical score for a piece by Georg Philipp Telemann. The score is written for two chalumeaux (alto and tenor) and a continuo. The notation is in 3/4 time, with a key signature of one flat (B-flat). The score is divided into two systems, each containing four staves. The first system starts at measure 30. The second system starts at measure 40. The music features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The alto and tenor parts are often in unison, while the continuo part provides a harmonic foundation.

9. kottakép: Az alábbi képen egy részletet láthatunk Telemann egyik kamaraművéből – Szonáta unisono hegedűkre, két chalumeau-ra (alt és tenor), valamint continuo-ra.

4.-5. ábra: A bal oldali képen egy kezdetleges, leginkább népzeneben használt chalumeaut láthatunk, míg a jobb oldalin már az idősebb Denner által készített, javított verziót, melyet már műzenében is használtak.

6. ábra: Az ifjabb Denner (Jacob) által készített klarinét, melyen jól láthatóak még a chalumeauhoz kötődő hasonlóságok.

Irodalomjegyzék

- Bali János: Francia Reneszánsz Táncok (Editio Musica Budapest 2008.)
- Brockhaus-Riemann: Zenei Lexikon Harmadik kötet (Zeneműkiadó Budapest 1985.)
- Brockhaus-Riemann: Zenei Lexikon Második kötet (Zeneműkiadó Budapest 1984.)
- Szitka Rudolf: Paul Anton Stadler (1753–1812) Egy gazdag művészi pálya tapasztalatainak összegzése a 18–19. század fordulóján (LFZE, 2012.)
- <https://www.jstor.org/stable/841715?seq=4> (utolsó megtekintés: 2024.11.23.)
- <http://www.phys.unsw.edu.au/jw/clarinetacoustics.html> (utolsó megtekintés: 2024.11.23.)
- <https://www.jstor.org/stable/3126437> (utolsó megtekintés: 2024.11.23.)
- <https://collections.mfa.org/objects/50411/chalumeau-after-johann-christoph-denner-early-18th-century?ctx=d01c3820-ddfd-4a26-a145-d65f767eb9bd&idx=1> (utolsó megtekintés: 2024. 11. 21.)
- <https://collections.mfa.org/objects/50410/chalumeau-after-18thcentury-type?ctx=2dc77db0-099c-4b5e-b5d9-c80bd4f4fbff&idx=0> (utolsó megtekintés: 2024.11.21.)
- <https://collections.mfa.org/download/50412> (utolsó megtekintés: 2024.11.21.)
- <https://www.jstor.org/stable/3137833> (utolsó megtekintés: 2024.11.25.)
- <https://www.jstor.org/stable/3126827> (utolsó megtekintés: 2024.11.25.)